

Tudományos stílusunk — a Gyulai Pál hagyományait őrző irodalom-történetírói csoport törekvéseit kivéve — évtizedekkel elmaradt a szépirodalmi stílus fejlődése mögött. Kiváló tudósok képtelenek világosan és könnyedén kifejezni gondolataikat, hosszadalmas mondatokkal gyötrődnek, csakúgy ömlik a tolluk alól a sok közvetett mondat, a megszámlálhatatlan *aki és amely*. Tudákos kuszáltsággal fogalmazni természetesen könnyebb, mint Kazinczy Ferenc módjára többszörösen átstilizálni a szöveget, de mire valók a szerkesztők, miért adják közre olyan készséggel az olvasóközönséget elriasztó, unalmasan megírt, bosszantóan száraz dolgokat?

Akárhogyan van is, Kazinczy Ferenc szavai járnak az eszünkben. Mikor a nyelvújítás halhatatlan vezére 1816 nyarán Erdélyben járt s megírta az első magyar művészi útleírást, lángoló lelkesedéssel szólt a kisebbik hazáról. „Hah! Mily rezzentő pillanat! Elöttem fekvék az egész Erdély... Megfordulék sarkamon s valamerre tekinték, északról keletig s onnan tovább dél és nyugat felé, dombot láték és völgyet... Szóltanul állék itt. Úgy tetszék, mintha valamely isten egy magasán kiálló pontról nézte volna sok ideig a habokban hánycódó tengert s tündér-botjával egyet ütvén, éppen most parancsolta volna, hogy a tenger azon alakban változzék földdé, de már benöve erdőkkel... Láttam hazámnak sok tetőjét s nem könnyen mulasztottam el valamely alkalmat, hogy a legmeredekebb bérceket is megmászván, róluk körültekinthessek s ismervén a különbséget azok és ezek közt, elmondhatom, e látvány egyetlen a maga nemében s planétáknak semmi más pontján fel nem található.“

Szívünk Erdélyé!

Pintér Jenő.

Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus.*

Horváth János legújabb könyvében szép sorokat szentel a korok változásainak: „Századok kellene ahhoz — úgymond —, hogy az írásbeli műveltség alsóbb rétegekbe is beszivárognon s népszerűbb változatban általános legyen. A Szent István-féle műveltség majd egy századot vett igénybe, míg irodalmilag megfogható a hazai talajban s csaknem félezer évet, míg a kolostori irodalomban magyar nyelven elnépszerűsödhetett. Mire azonban a réginek, a hagyományosnak ez a termékeny alászállása megtörtént, ime, akkorára a műveltség-indító magasabb réteg, a főpapság, már újat kezdeményezett; mire évszázados lassú emelkedéssel az alsóbb réteg megközelítendő egykori nevelőinek színvonalát, azokat már nem találja ottan, azokhoz képest ő megint alulmaradt; kezdheti elülről; új iskolába törheti magát. Ez a korváltozások általánosan ismert kergetősdíje: az egykori indító cserbenhagyja a végre megindulót, az egykori ösztönző a végre megérkezettet. A humanizmus korváltozása sem kivétel. Irodalmunk történetében Szent István óta Mátyás udvara az első igazán új műveltség-indító, s az indításban olaszainál nagyobb jelentőségű magyar humanistái tábora.“

* E díszes könyv a *Magyar Szemle-Társaság* kiadása. Bp. 1935. 307 l. Pápirja, kiállítása előkelő angol könyvek ízlésére emlékeztet. A könyv belső lapjain összefoglaló feliratok tájékoztatnak a lap tartalmáról; ez az anyagot áttekinthetővé teszi s az utólagos emlékeztető-idezést megkönnyíti. A védőboríték előlapján látható keret-dísz a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát alkotó ú. n. „Philostratus“ Corvinának címlapjáról másolta Gebhardt Tibor; ugyancsak Corvin-kódex címlapjáról származik a hátlap dísz; e kódexet a Budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi „Theodorus“ néven.

Ennek az első korváltozásnak fejlődéstörténetét s az olasz és magyar humanista tábornak élet-, jellem- és működésrajzát mutatja be Horváth János legújabb könyve: „Irodalmi műveltségünk megoszlása“ címmel. Műve, mint maga mondja, nem annyira folytatása, inkább kiegészítése „A magyar irodalmi műveltség kezdetei“ c. előbbi kötetének. Az a „középkori szellemű“ irodalom fejlődését adja Szent Istvántól Mohácsig, ez a humanista műveltségben fogant irodalmisággal foglalkozik felbukkanásától a reformációig. Nagy Lajos korától fogva tehát a két kötet időköre azonos.

Horváth János valóban gyökerében ragadja meg a kérdést s a humanizmus első nyomainak kutatásában Nagy Lajosig megy vissza. Magyar ifjak már ekkor látogatják az olasz egyetemeket s a Lajos körüli latin irodalomban már van is egy mű, (Küküllői Jánosé) melyet a humanizmus szellője megérintett. Zsigmondtól Mátyásig ifjaink olasz egyetemlátogatása egyre nő, de az olasz családok hazánkba települése s az olasz művészek beszívargása is egyre fokozódik. Olasz-magyar diplomáciai érintkezések, zsinatok is egyengetik a humanizmus útját s bár Zsigmond még nem renaissance-uralkodó, kancelláriájában már megérkezett a humanista szellem: innen indult Vitéz János nagyszerű pályája, ki Hunyadi Jánossal, majd Mátyással karöltve megteremtette a magyar humanizmus első korszakát.

Már Hunyadi János pályafutása, a teljes ismeretlenségből az európai hírnév ormaira: a legigazibb renaissance-életfolyás. Az ő jellemképe az olasz renaissance-fejedelmekétől is különbözik, hiányzik belőle minden kalandorvadás, hiú önérdék és öncélú becsvágy. Klasszikusan magyar renaissance-lángelme s nincs is több hozzáfogható. Méltó szolgája és egyívású* hű sáfára a kormányzónak Vitéz János; az ő levelei — a magyar kancelláriai humanizmusnak ez első termékei — igazolják nagy tekintélyét. Beszédei formai erőnyeikkel már esztétikai célt is szolgálnak; egyik beszédét másolatokban terjesztették s müncheni másolata széljegyzetekkel elemzi és méltatja azt az akkori retorika szabályai szerint, ahogy az iskolában szokták a jeles példányokat.

Míg Vitéz humanista légkörben élő államférfi volt, unokaöccse, Janus humanista költő lett. Mint a kancelláriai humanizmus: Janus is szakított versei egy részében a vallásos morál szigorával s jöllehet magánélete feddhetlen erkölcsi tisztaságú volt, diákkori versei nem egyszer pajkosak, sikamlósak. Itthon írt költeményeiben korszerű patriotizmus és magyar költői önérzet szólal meg. Vannak modernül ható, élményi alapú elégiái epigrammái, panegyrusai stb. Ő volt az első költő, kit „az elmúlás századai“ élő irodalmi hagyományként adogattak által egymásnak. Amit ő kezdett, az majd csak három század multává teljesedett ki egészen, a felvilágosodás korában: világság, nemzetiség, egyéniség lobogója alatt, — mondja szép jellemzése befejezésében a szerző.

Vitéz és Janus halálával a magyar humanizmus első korszaka lezárult. Az összeesküvés s Mátyás házassága miatt most az olaszok lépnek előtérbe s ezek működésével foglalkozik a könyv következő tekintélyes fejezete: Mátyás és Beatrix kora. Mátyás otthon érezte magát az új műveltség tudósai körében, sőt ki is tűnt köztük eredeti gondolkodásával s kritikai önállóságával. A humanista szellem inkább világnézetében és tetteiben érvényesült, mint iratiban és beszédében. Könyvünk itt behatóan foglalkozik a levélíró Mátyás-

sal, a Corvina kódexével, a budai Kárai László féle nyomdával, Ficinóval, Galeottival, Bonfinivel és Ranzanoval. A kor világnézeti változásában a döntő szerep Ficinóé, a firenzei platonista vezéré, ki a vallás és filozófia összeegyeztetésével egyre távolabb vezetett az egyház tekintélyének föltétlen elismerésétől s mind közelebb az Erasmus féle közönyhöz, hogy így végeredményben a reformáció számára egyengesse az utat. Mátyás olaszos színézetű humanizmusának — hiszen az udvar a teológiai állásfoglalást magáévá tette — világnézet szempontjából ez a jelentősége. — Galeotti „egész irodalmi munkássága bizonyos anekdotikus érdekű tudós egyveleg“. Mátyásról szóló főműve is voltaképp anekdotás dicsőítés, átszöve leplezetlen dicsekvéssel. De ő nyújtotta az első humanista módra stilizált jellemképet a királyról, beiktatva őt az antik erényű uralkodó típusába. Ellegendásította Mátyás alakját s műve szép mondaképződés megindítója lett. A magyar történet elrómaiásításából Galeotti csak izelítőt adott: teljes retorikai méltósággal azt Bonfini hajtotta végre. A magyart római virtus és hazafiság méltóságával ruházta fel s ellátta oly nemzeti történettel, mely századokon át valóban rómaiás nevelés iskolája lett a művelt magyarok számára. „Azt a nemzeti gondolatot, melyet Mátyás, a renaissance uralkodó magában megszemélyesített, az irodalom eszközeivel átterjesztette elébb költöten, százados hatásával valóságosan Mátyás egész nemzetére, érzésben és történeti tudásban egyaránt. Ez nagy dolog, s a magyar műveltség története ezért hálás lehet neki.“ Bonfininak azonban irodalomtörténetünk is hálás lehet: a magyar humanizmus történetének ő az első megírója. A Mátyás-korabeli magyar humanistákról ő emlékezik meg először: így Váradi Péter kalocsai érsekről, Ernuszt, Fodor, Báthory, Dóczy, Bakócz, Geréb és Frangepán püspökökről, mindkét Vitéz Jánosról, s legdöbben Janus Pannoniusról, a „nagy ékesszólású és tanultságával kiváló, mindkét nyelvben (latin és görögben) igen eruditus férfúró; ha ő a republica gondjaitól elvonhatta volna magát, korunk oly kiváltságot bírna, aki az egyetemes régiséggel vetekednék; ha latinul beszélt, azt hitted volna. Rómában, ha görögül, hogy Athénban született...“ A következő századok történeti költészete sok tekintetben Bonfiniből merített. Bánk bán, Zách Felicián, Hunyadi László története stb. általa vált népszerűvé. Janus Pannoniuson kívül nem mutathatunk fel magyar humanistát — mondja a szerző —, ki irodalmi jelentőségben Bonfinivel versenyezhetne. Bonfini után Ranzanót ismerteti, majd Vitéz és Janus két csoportjában a magyar humanisták két típusát: a kancellistákét, kik inkább Vitéz leszármazottjai, másfelől az írókét, költőkét, kik Janussal álltak baráti, tanítványi vagy rokoni viszonyban. A Mátyás korabeli humanizmus tehát történetileg szerves egység. Bizonyítja ezt a humanisták saját összetartozási tudata, egymáshoz való jól ismert viszonyuk s az olaszok (Galeotto, Bonfini stb.) nagy figyelme ez iránt az ő műveltségükkel rokon jelenség és testvéri szellem, valamint annak itteni képviselői iránt.

Horváth, a Mátyás-féle új műveltségről szólva, már könyve bevezetésében utal rá, hogy a nagy király halála után jóformán minden műve összeomlott és füstbement, ez az egy — s csak ez az egy! — (a humanizmus) rendületlenül megállott; ezt az egyet Mohács végzetes előszelei sem tudták elhervasztani, vihara sem kidönteni.

Az új műveltség valóban élt, de „változatosabb színt“ kezdett öltetni. A Jagellók alatt a nyugat új világnézeti fordulatai, erasmusi és lutheri reformáció befejezik a középkor felbomlasztását. A humanizmus a kancelláriákban él s könyvünk itt részletesen ismerteti a cancellaria maior és minor feladatait. A Jagellók főkancellárai, Bakócz, Szatmári és Szalkay s közülök a kor világnézeti átalakításában a Szatmári körül csoportosuló humanistáknak jut a döntő szerep. Irodalmi szempontból a Bakócz csoportjához tartozó Taurinus tette emlékezetessé nevét egy 2000 hexameterből álló Dózsa-éposszal, a Szatmári köréhez tartozó Hagymási Bálint pedig egy, a bor és víz dícséretéről és szidalmáról írt művével. Itt tárgyalja a szerző a nemzetibb szellemű kis kancelláriából kiindult Werbőczy pályáját s halhatalan művét: a Hármaskönyvet is, s ennek méltatása a könyv egyik legérdekesebb fejezete.

A továbbiakban Mária királynénak és környezetének erasmista érdeklődéséről tájékoztat a könyv. A királynénak Erazmussal való összeköttetését gyóntatója, Henckel János tartotta fenn, Piso és a Thurzók köre, s budai társaságában egyházellenes férfiak befolyása különben is felszínes vallásos érzését megingatta, úgyhogy rövid magyarországi szereplése alatt Erazmus hódításához segédkezet nyújtott s Lutherét nem ellenezte. Környezetében Piso pécsi préposton kívül jelentősebbek: Thurzó Elek (tőle maradt fent az első magyar nyelvű szerelmes levél), Thurzó János, Szaniszló, Gosztonyi János (Mária egyik legkedvesebb embere), Brodarics, Mohács történetírója, kinek műve, „a magyar humanizmus ez első immár évszázados nagy szakaszának mintegy hattyúdala“. Horváth János elevenen szemlélteti a mű jelességeit s amit szerkezetéről mond, az saját művére, a magyar humanizmusra is talál: „... egyre összpontosítóbban halad célja felé s tájékoztató modorát fokról fokra élményszerűbb megjelenítés váltja fel. Innen lenyűgöző érdekessége, mely szinte a személyes jelenlétel izgalmát önti át olvasójába minden különösebb mesterkedés nélkül“.

Az említett erasmista s jórészt már Lutherhez is hajló humanisták kétségkívül a reformáció javára törték az utat. A példájukon induló ifjabb nemzedék részben folytatta kezdeményeiket (a protestánsná lett Sylvester János pártfogója: Nádasdy Tamás), részben, jóval később, gátat emelt azok túláradása elé (Oláh Miklós). Mohács előtt került be a kir. kamarások közé Ráskay Gáspár, a „Vitéz Franciskó“ majdani szerzője; ekkor tanult Páduában s már írta egyik első versét Istvánfy Pál, a „Volter és Grizeldisz“ leendő költője s ugyanott tanult vele együtt unokaöccse: Battyáni Orbán, az első protestáns énekszerzők egyike. Így hát — állapítja meg a szerző — reformáció és ellenreformáció, magyar nyelvű szépirodalom és protestáns vallásos költészet csirái, előzményei és intézői: mind ott keveregnek már a humanizmustól megbontott középkor alkonyán.

Két utolsó fejezetében könyvünk a kolostori humanizmust s a magyar nyelvű világi műköltészetet tárgyalja. Az előbbinek érdekes és gazdag ismeretanyagából egyetlen hexameter-sort emelünk ki („Mely nagy volt Róma, az ő romlása jelenti“), mert ez a mi első hexameterünk; az utóbbi fejezetben a szerző Arany János ismert kérdésére, (hogy t. i. mi történhetett énekköltészetünk középkori naiv-korszaka, meg a XVI. századi históriás-énekeké között?), adja meg a feleletet, a Mátyás korában megindult tudós történeti költészetben jelölve meg az összekötő szálakat. — A továbbiakban az e kor-

ből fentmaradt, különböző műfajú világi versek fejtegetését olvassuk (Soproni virágének, Körnöcbányai táncszó, — Szupra aggnő, Szőkj fel kabla, — Gergely verse ura veszéséről, Szabadkai Mihály Boriszló Péterről szóló éneke, Apáti Cantilenája stb.), s ezek közül egyiknek-másiknak egész új és meggyőző értelmezésével lepi meg Horváth János régi irodalmunk ismerőit.

Művét azzal a gondolattal végzi, hogy „a magyar humanizmus nem ideigvaló, elszigetelt kedvtelése és fényűzése volt Mátyás királynak és udvarának, s nem halt meg ő vele. Forrás az s épp oly hatalmas folyamait táplálta az európai és magyar műveltségnek, mint az első, melyet a szent király fakasztott nemzete számára. Szent István meg Hunyadi Mátyás: két nagy áramlás kútfejei; s hagyatékuk egymáshoz való viszonyának koronkénti alakulása szabta meg műveltségünk s benne irodalmunk történeti nagy változásait“.

*

A könyv e futólagos kivonata, mely fogalmazásában jórészt a szerző szavait követi, távolról sem sejteti a mű tartalmi gazdagságát, legfőképpen *tárgykörét* villanthatja meg az olvasó előtt. Nem adhat fogalmat a tudós adat- és ismeretkincséről, tárgyát minden vonatkozásban kimerítő alaposágról, sőt a könyv eszmemenetét és problémakörét is hiányosan tükrözi. Horváth János egész műve a maga teljességével és nagyvonalúságával különben sem igen tűri a tartalmi kivonatolást: bármily szép és jellemző részleteket ragad ki az ember e dús leleményű elme fejtegetéseiből, utóbb látni kénytelen, hány érdekes, sőt lényeges közölnivalót elhagyott. Az eszmék egymásba fonódó viszonyát, a gondolatok szoros kapcsolatát s egymásra utaló, egymást színező hangulatát is sértik a kiszakított részletek. A mű szilárd, összefüggő egész: épületét személyesen kell végigjárnia annak, ki alapos tájékozottságot és tanulságot akar meríteni belőle; az épületből elhordott téglá-, minták“ az épület monumentalitását nem szemléltethetik. Alábbi megjegyzéseink, melyekkel a mű irodalomtörténeti jelentőségét akarjuk hangsúlyozni, szintén nem igényelhetik a teljességet. Hiánytalan és méltó értékelésre az lesz igazán illetékes, ki a mű szerzőjéhez hasonló készültséggel és érzékeléssel kutatja fel a magyar humanizmus összes forrásait s mintegy szemtanuként látja: hogyan, milyen eredeti elgondolással épült e hatalmas szintézis a részlet-adalékokból s az Ilosvai—Arany viszonyának irodalomtörténeti analógiájaként miként alakult ki a káoszából egy — világ, a magyar humanizmus életrekapó, nyüzsgő, ragyogó, majd lassan elhalódó világa. Ily szempontból Horváth János könyvének sorsa némileg hasonlít a magyar humanizmus multbeli irodalomtörténeti sorsához: egyelőre csak részlet-méltatások mérhetik föl értékeit.

A magyar irodalomtörténet művelőjének a könyv olvasása közben először az anyaggyűjtés tekintélyes munkája ötlük szemébe. A korra vonatkozó „tudás egésze“ azonban hamarosan másodrangú értékke csökken a mű egy mind erőteljesebben kibontakozó tulajdonsága mellett. Bármily tiszteletet parancsoló ugyanis a széleskörű korrajz alaposága, a feledésbe ment tények életretámasztása, az ismert vagy friss történeti adatok irodalomtörténeti szempontból érvényesülő értelmezése: ez értékek, — nagy értékek! — elhalványodnak amellet, hogy a szerző a magyar humanizmus első teljes és egységes összefoglalását adja. S ez az összefoglalás nem elégszik meg az anyag egyszerű időrendi csoportosításával, egy magasabb vezérlő szempont útmutatását

követi: a fejlődéstörténetét. Horváth János e módszere irodalomtörténetének első részében, valamint egyéb műveiben (Petőfi, A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig, Aranytól Adyig stb.) is remekel s itt, a magyar humanizmus történetében, ahol a szerző forrásait illetőleg annyi szakadékot talál, az anyag ily szempontú rendezése, a folytonosság helyreállítása, mondhatnók: újraépítése kétszeres érdeme. A mozgalomnak első nyomaitól Janus Pannonius haláláig egyre fokozódó erejét, majd vesztéglését, hullámlzását és megállapodását mesterien érzékelteti, különösen kiemelve a mozgalommal kapcsolatos *világnézetváltozásokat*, melyek fejlődésrajza a humanizmusban hidat épít a középkor és reformáció között. A világnézetek fokozatait, — neoplatonizmus, Erasmus, Luther —, azok beáramlását, az udvarban elterjedését s így a reformáció útegyengetését mind alapvető, s tudományos irodalmunkban egészen új szempontú fejtegetések világítják meg Horváth János könyvében.

Szerencsés és eredeti gondolata Horváthnak az írók kancelláriák szerinti elhelyezése is. Humanistáink jó része eleddig, hogy úgy mondjam, fedél nélkül maradt a róluk írt filológiai emlékezesekben. Minél jobban szaporította számukat a kutató érdeklődés, annál kívánatosabb lett, hogy végre kiki a maga helyére kerüljön s magasabb szempontból nyerjen beosztást. Ismertetésünk első részében csak jeleztük a kancelláriák fontos szerepét. A Mátyástól modernül átrendezett kancellária a Jagellók korában már a királytól függetlenül is szolgálta a humanizmus ügyét s ez igazolja legnyomósabban e szervezetek jelentőségét. Horváth János tüzetesen ismerteti a kancelláriák fejlődését, a humanizmus középpontjaivá teszi őket, körülöttük csoportosítja a szereplőket s így megteremti a magyar humanizmus történetében a *belső rendet*. Mintegy telkekre és sírhelyekre darabolja (parcellázza) irodalomtörténetünk e latin temetőjének bozóttal benőtt útvesztőjét s jellemzéseivel megszólaltatja és megvilágítja a néma sirköveket.

Horváth János a maga ismert induktív módszerével építi fel szintézisét e minden történeti tényezőt — politikát, világnézetet, uralkodókat és államférfiakat — a magyar irodalmi fejlődés szempontjából vizsgál és értelmez. S a figyelmes olvasónak itt egyre növekvő alkalma nyílik megcsoválni a szerző többféle ágazó rátermettségét. A „Magyar humanizmus“ írója stílusosan, — mert a filológiát a humanizmus fejlesztette ki —, alapvetésében kitűnő filológusnak, a mű megalkotásában eredeti és átfogó szellemű rendszerezőnek s az esztétikai elemzésekben a versek ihletsugallta értelmezőjének bizonyul. A humanizmus történetében bemutatott fejlődési fokozatokhoz hasonlóan ekkép maga is önkéntelenül mintegy önmagát ábrázolja a műben, amint fokról fokra lépnek előtérbe a könyv olvasása közben különféle szellemi képességei: előbb a filológus, majd a gondolkodó és művész. Beöthynek Keményre alkalmazott hasonlata a hegytetőre vezető útról Horváth művére is talál: az olvasó figyelmének, beleélésének s a szerzővel együttmunkáló elmélyedésének kell kiérdemelnie a jutalmat: azt a tiszta élvezetet, melyet egy kivételes szellem eszmekörében való részesezés nyújt. S a tudás és szépség ez esztétikai örömehez méltán járul itt egy másik nemes kielégülés is: a jogos nemzeti büszsége: mert éreznünk kell, hogy e mű nemzetünk multjának történetében a szellemi honfoglalás egy jelentős részének tekinthető. Ennek a multnak egy egy kiemelkedő hegyiségét eddig is láttuk, több ere és forrása bugyogását eddig

is hallottuk, sőt egy-egy folyamának hol eltűnő, hol felszínre törő hullámzását s végül a 18-ik századba torkolását eddig is sejdítettük: de a magyar humanizmus egész tartományának elfoglalását Horváth János műve képviseli előttünk s így nevéhez fűződik irodalom- és művelődéstörténetünk egy fényes fejezettel történt gazdagodása.*

Ki kell emelnünk a mű esztétikai szépségeit is: egy-egy költői lelkületű méltatást s mély tekintetre valló emberi ábrázolást. Horváth János az ilyenekben is mindig új vonásokkal egészíti ki a régi képet s igazabbá téve, közelebb hozza az olvasóhoz. Janust pl. megvédi az obscenitás vádjá ellen. „Jól jellemzi felfogását egy Petrushoz írt epigrammája, aki *beszédében* igyekezett szebbnek, jobbnak mutatkozni magánál: „aminők a te szavaid — úgymond a költő —, olyanok Péter, az én erkölcseim; ahogy te élsz, én csak *beszélék* úgy“. Pajkos, sikamlós verseit csak játéknak, haszontalankodásnak tekintette maga is; nem mogorva szemű olvasóknak szánta... Ugynevezett obscenitásaiban valójában fölötté áll az obscénnek, csak tárgyul használja, hogy legyen mit kinevetnie, tudósan, szellemesen, vagy csúfondárosan kfiguráznia.“ A szerző tárgykörük szerint foglalkozik a versekkel, elemzésükben ihletforrásukig megy vissza, s méltatásuk tán legvonzóbb része a könyvnek. Töviről-hegyire menő taglalásaival, friss megfigyeléseivel, meleg stílusával és életteljes, modern szempontjainak üdeségével ez a fejezet mint egy virágos ág hajlik felénk a hatalmas tanulmány terebélyéről. Vagy hogy a sok közül (Hunyadi János, Mátyás, Beatrix, Galeotto, Brodarice stb.) más példát ragadjunk ki: ott van Werbőczy István jellemképe. Horváth János szerint fejlődéstörténeti jelentősége abban áll, hogy „a jog területén is végrehajtotta azt a felemelkedést a szóbeli hagyományozásból az írásbeliségbe, mely az irodalom más ágaiban már korábban végbement; meg hogy humanista létére bizonyos nemzeties visszahatást indított meg a nemzetközi humanizmus ellen“. Werbőczy a magyar nemesség műveltségbeli mulasztását oly érvvel (a keresztyénység védpaizsa volt a török ellen) védi meg, amelyben „éppen az újabb humanista műveltség szerette látni a magyarság európai küldetését. Magyarán mondvá: barbárságot humanista érveléssel ment“. Ime, 421 évvel a Hármas-könyv megírása után, azt hinné az ember, hogy új vonással nem lehet megvilágítani Werbőczynek oly sokat magyarázott egyéniségét.

Horváth János irodalomtörténeti működésében általában megfigyelhető, hogy akár kort rajzol, akár egyént: annak homályos mélyeit, emennek titkait fölfedi s rég feleleteket váró kérdéseket old meg. Hogy csak emlékezetből utaljak egy-két példára: gazdag Petőfi-irodalmunkban előtte senki sem látta meg, hogy Petőfi színész-hajlamában már ott csirázik költői jellemének leggyénibb sajátsága: népdalainak játékos volta, szereplő taglejtése s általában egész lírájának cselekvő ereje, drámaisága. A középkor irodalmát — mint egy bírálója hangsúlyozta — jórészen fölfedezte számunkra. A középkor verseléd

* Kétségtelen, hogy a magyar humanizmusnak eddig is voltak érdemes munkásai. A szerző rendre megnevezi forrásait s a művével párhuzamban haladó kutatás eredményeit. Hogy csak a legfontosabb, magasabb szempontokat is érvényesítő műveket említsük: Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában e. művére, Kasztner Jenő és Kardos Tibor értekezéscire utalunk. Egyébként a szerző egyetemi előadásai az ifjabb nemzedék körében a humanizmussal foglalkozók egész kis taborát teremtették meg.

séről alapvető tanulmányt írt, a barokk szerepét irodalmunkban ő vette észre; ő tárgyalta először ennek az irodalmi iránynak gyökereit és kibontakozásának fokozatait. S hány új állásfoglalást és termékenyítő észrevételt tartalmaznak kisebb tanulmányai, Adyról írt könyve, folyóiratokban megjelent s összegyűjtésre igazán méltó cikkei és emlékezései! Mindez arra mutat, hogy Horváth Jánosban született irodalomtörténetírót kell ünnepelnünk. A kitűnő tudós teljes készségén kívül a ritka adománnyal rendelkezik, melyet ösztönösségnek, divinációnak lehet nevezni. Titkos erő sugallata irányítja szellemét a közönséges szem előtt rejtve maradt dolgok feltárására, éles tekintete oszlik a kétség, fény ömlik a vak ürbe s a mult vallomást tesz. Innen van, hogy kritikai megállapításai egy föllebbezhetetlen ítélet erejével és tekintélyével hatnak s könyve eredményei véglegeseknek tűnnek fel.

S amilyen önálló és eredeti mint tudós és gondolkodó, oly egyéni és nyomatékos nyelve és írásmodora is. Az előbbi helyenként ódon színekben csillog: az író nem riad vissza mély zengésű régi szavak fölelevenítésétől, hogy a mult hangulatát árnyalja. Izes, gyökeres magyar nyelv ez; gazdagsága nemcsak tanulmányon nyugszik: Bihar szülőltére vall. Előadása tárgyának megfelelően inkább folyamatosságra, mint lendületre törekvő, de ez az elbeszélő, ismeretközlő stílus velős és tömör (nem találkozik szó, melyet le lehetne nyesni mondatairól), s egyszerűsége mellett is élénk, fordulatos. Oly helyeken, ahol nem ismeretközlésre szorítkozik, hanem a szerző gondolatainak áramába kerül, átizzik s érzékeltető ereje ilyenkor különösen szuggesztív.

Felidézve s mérlegelve e kitűnő könyv nagy értékeit, büszkén és boldogan állapíthatjuk meg, hogy oly művet ismertettünk, mely előtt messze jövőben is mélyen hódol — az Idő.

Keményfy János.

Két új regényes életrajz Csokonairól. *Nagy Sándor: Egy fiatal élet rapszódája.* Csokonai Vitéz Mihály legifjabb éveinek regényes rajza. Debrecen, 1935. Nagy Károly és Társai. 8-r. 255 lap. — *Mészöly Gedeon: Földiekkel játszó...* Csokonai Vitéz Mihály életregénye. Budapest, (1935), Rózsa-völgyi. Nagy 8-r. 316 lap.

Csokonai halálának százharmincadik évfordulója már az év közepéig is két új írói alkotásnak lett ihletforrásává, vagy legalább megjelenési alkalmává, meggyőző jelül annak, hogy a tragikus életű debreceni poeta emlékét menyire nem fenyegeti az elfelejtődés veszedelme.

Mind a két szerző tanárember, s egyéniségük kifejlődésében több-kevesebb szerepet játszottak az olyan szellemű iskolaéleti hagyományok, amelyek tudatunkban elválaszthatatlanok a Csokonai pályájától. Különösen Nagy Sándorról mondhatjuk el ezt, aki a debreceni ref. kollégiumnak egykor diákja, most tanára, az Alma Máter multjának buzgó kutatója. Tudományos búvárlatai közben annyira beledolgozta magát a debreceni kollégium többévszázados történetének ismeretébe, hogy a sok adat bármikor kész megelevenedni s valami érdekes főalak köré csoportosulni. Mostani regényszerű munkájában is főként a korrajzi háttér vonja magára figyelmünket; mindenütt érezzük, hogy a debreceni kollégium életének, szellemének egyik legilletékesebb szakértője beszél hozzánk. Igyekszik is minél több alkalmat lelni a debreceni társadalmi és egyházi élet különféle oldalainak, jelenségeinek (keresztelő, temetés), de különösen a kollégium sajátos világának bemutatására (kántus, Sedes, electio,